

De Opkomst van Stadslandbouw

Een casestudy naar governance beleid & administratieve capaciteit in Vancouver en Rotterdam

Jesse Vissers (3582027)
Begeleider: dr. Mendel Giezen
Universiteit Utrecht Bachelor thesis MMW
26-06-2013

Aantal woorden: 5994

Abstract

This research focuses on the development of Urban Agriculture within Western cities, in specific Vancouver and Rotterdam. Urban agriculture (UA) is an industry that produces, processes and markets food, fuel and other outputs, in a town, city or metropolis, on different types of publicly or privately held land throughout the intra and peri urban landscape. The first goal of this research is to establish a link between governance theory and UA. It does this by analysing a part of the literature debate on the term governance. After embedding UA in governance theory, a governance theory model to assess the administrative capacity of new types of governance provided by Nelissen is used, to compare the governments administrative capacities to implement UA in Rotterdam and Vancouver. The results of this study show that implementing UA happens within a governance policy framework. It also shows that when it comes to UA Vancouver has a greater administrative capacity, towards implementing UA, in Rotterdam the government has a smaller administrative capacity on UA.

Voorwoord

Ik wil graag Pieke Werner bedanken. Met haar heb ik een nacht op de tostifabriek geslapen. Dit is een stadslandbouw en kunst project in Amsterdam.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
1.1 <i>Doel van stadslandbouw</i>	4
1.2 <i>Duurzame stadslandbouw</i>	5
2. Theoretisch Kader	7
2.1 <i>Governance Theorie</i>	7
2.2 <i>De JEP Triangle</i>	8
2.3 <i>Maatregelen vanuit de drie perspectieven</i>	9
2.3.1 <i>Juridisch</i>	9
2.3.2 <i>Economisch</i>	10
2.3.3 <i>Politiek</i>	10
3. Methode	12
4. Casestudy: Vancouver & Rotterdam	13
4.1 <i>Stadslandbouw beleid in Vancouver</i>	14
4.2 <i>Stadslandbouw beleid in Rotterdam</i>	15
5. Resultaat	16
5.1 <i>Resultaten governance sturing</i>	16
5.2 <i>Resultaten JEP Triangle</i>	17
5.2.1 <i>Juridisch perspectief</i>	17
5.2.2 <i>Economisch/management perspectief</i>	17
5.2.3 <i>Politiek perspectief</i>	18
Conclusie	20
Discussie	20
Literatuurlijst	22

1. Inleiding

Het afgelopen decennia is er veel literatuur verschenen over stadslandbouw in ontwikkelingslanden (S.T. Lovell 2010). Zie bijvoorbeeld Baumgartner et al., 2001, Bryld, 2003, De Bon et al., 2009 en Zezza & Tasciotti, 2010. Pas recentelijk wordt er meer onderzoek gedaan naar stadslandbouw in steden en metropolen in Westerse ontwikkelde landen (Pearson et al. 2010). Jac Smit, naar wie vaak gerefereerd wordt als de vader van stadslandbouw, geeft in het door het UNDP gepubliceerde boek *Urban Agriculture: Food, Jobs and Sustainable Cities* (1996) een definitie van stadslandbouw. Deze definitie wordt in dit onderzoek gehanteerd. Stadslandbouw is “een industrie die voedsel, brandstof en andere output produceert, verwerkt en vermarkt in reactie op de dagelijkse vraag van consumenten in een plaats, stad of metropool op privaat of publiek gehouden land en waterlichamen, die overal in intra- en periurbane stedelijke omgeving gevonden kunnen worden.” (Smit, 1996, p.1). Stadslandbouw onderscheidt zich van plattelandlandbouw doordat er bij stadslandbouw sprake is van een integratie van landbouw in het stedelijke economische en ecologische systeem (Mougeot, 2000, p.9). Om een duidelijker beeld te krijgen van de verschillende vormen van stadslandbouw zijn in tabel 1 de vormen, eigenaarscategorieën en aggregatieniveaus waarop stadslandbouw wordt toegepast weergegeven.

Schaal van stadslandbouw productie		
Schaal	vorm	Eigenaarschapcategorie van stadslandbouw land en producten
Micro	Muren, binnentuinen, hoven	Privaat, bedrijfsmatig
	Achtertuinten	Privaat
	Straatbermen	Openbaar
Meso	Gemeenschapstuinen	Privaat op publieke gronden
	Volkstuinen	Privaat
	Stadsparken	Openbaar
Macro	Commerciële schaal boerderijen	Privaat, bedrijfsmatig
	Fokkerijen	Privaat, bedrijfsmatig
	Glastuinbouw: sierteelt en groenten	Privaat, bedrijfsmatig

Tabel 1. Aangepast overgenomen van Pearson et. al. (2010)

1.1 Doel van stadslandbouw

De Zeeuw et al. beschrijven dat stadslandbouw verschillende doelen kan dienen, te weten: levensonderhoud/voedselzekerheid, verbeteren van de stadsecologie en het genereren van inkomsten/werkgelegenheid (RUAF, 2000, p. 162.). De laatste twee genoemden zijn duidelijk van belang voor zowel steden in ontwikkelingslanden als Westerse steden. Het voorzien van voedselzekerheid lijkt in Westerse landen echter van minder belang (Pearson et. al., 2010). Stadslandbouw is niet nodig om de voedselzekerheid te garanderen in Westerse steden waar solide internationale

voedselnetwerken eerder juist voedseloverschotten produceren. In Westerse landen heeft stadslandbouw andere doelen zoals bijvoorbeeld het creëren van werkgelegenheid, een nieuw gemeenschapsgevoel en nieuwe relaties tussen consument, producent en product, en het bevorderen van de lokale economie, het welzijn, en de gezondheid in stedelijke gebieden (Smit, 1996, Sonnino, 2009, Pearson et.al., 2010, Sumner et. al., 2010, De Zeeuw et. al., 2000, De Muynck, 2011) Onderzoek van Wiskerke (2009) toont bijvoorbeeld aan dat het lokaal produceren van voedsel voor mensen een verbindend, inbeddend en vervlechtend effect kan hebben. Sumner et al. (2010) beschrijven ditzelfde fenomeen, namelijk dat stadslandbouw zorgt voor burgerlijke betrokkenheid, het opbouwen van gemeenschappen, en een herintroductie van culturele elementen in landbouw.

1.2 Duurzame stadslandbouw

Aan stadslandbouw kan op duurzame wijze uitvoering gegeven worden. In principe is dit het geval wanneer stadslandbouw een positieve invloed heeft op zowel economie (profit), gemeenschap (people), als milieu (planet) (GrowTo, 2012). Er is geen standaard methode om de duurzaamheid van stadslandbouw te taxeren maar uit een overzichtsonderzoek van wetenschappelijke publicaties die betrekking hebben op stadslandbouw van Pearson et. al. is gebleken dat stadslandbouw een positieve invloeden heeft op verschillende aspecten van het stedelijk leven (2010, p. 9). In tabel 2 de belangrijkste kennis rond van de invloedsferen van stadslandbouw te zien. Hier zijn de belangrijkste invloedsferen van stadslandbouw weergegeven en gecategoriseerd aan de hand van de drie dimensies van duurzaamheid.

De belangrijkste kennis rondom de sociale, economische en milieutechnische invloedsferen van stadslandbouw

Sociaal	Voedselzekerheid/ toegankelijkheid
	Dieet en gezondheid
	Persoonlijk welzijn/ psychologische doeleinden, welzijn
	Esthetisch
	Sociale interactie/ gemeenschappen creëren en bevorderen
	Persoonlijke vaardigheden
	Stadsplanning
	Werkgelegenheid en inkomen in productie
	gelijkheid
Economisch	Hoog productief gebruik van het land
	Werkgelegenheid en genereren van inkomen
	Diversificatie van industrieën in de stad
	Energie en transport
Milieu	Afval recycling
	Stadshitte en luchtkwaliteit
	CO2 opvang
	Afvalwater hergebruik en gezondheid
	Afvalwater filtratie

Tabel 2. aangepast overgenomen van Pearson et. al. (2010)

De Muynck maakt ook een indeling van de invloedssfeer van stadslandbouw maar dan op sociale cohesie/integratie, gezondheid/welzijn, educatie, economie/werkgelegenheid en ruimtelijke kwaliteit (2011, pp. 24-30). Het laatst genoemde aspect maakt ook duidelijk dat stadslandbouw valt onder het concept duurzaam ruimtegebruik, omdat er bij stadslandbouw naar optimalisering van het gebruik van de kwaliteit en kwantiteit van de ruimtelijke omgeving wordt gekeken (Driessen, 2004). Uit het voorgaande blijkt dat stadslandbouw in Westerse steden kan worden ingezet door lokale overheden om duurzaamheidsdoelstellingen te behalen (Pearson et. al. 2010, Smit 1996, Deelstra & Girardet 2000). Dit is maatschappelijk relevant om op stedelijk niveau uitvoering te geven aan de lokale duurzaamheidsdoelstellingen van de VN die geformuleerd zijn in Agenda 21 (Fidélis & Moreno Pires, 2009). De voordelen van stadslandbouw zijn wellicht evident, maar in vergelijking tot de onderzoeken verschenen over stadslandbouw in ontwikkelingslanden is er nog weinig literatuur verschenen over stadslandbouw in Westerse steden. Stadslandbouw blijkt lastig door te dringen in de institutionele wereld van stedelijke ontwikkeling en planning (De Muynck, 2011, p. 97). Meer onderzoek naar stadslandbouw is nodig (Pearson et. al., 2010, Sumner et. al., 2010). Er wordt zelfs geargumenteed voor een paradigmashift in de richting van nieuwe stedelijke milieus, waar stadslandbouw een belangrijke plaats in zou nemen (Knight & Riggs, 2010). Nog geen onderzoek heeft getracht stadslandbouw in verband met governance theorie te brengen. Mogelijk komt dit doordat stadslandbouw een nieuw beleidsveld is. Dit onderzoek is wetenschappelijk relevant omdat het enkele eerste stappen probeert te zetten in het formuleren van een wetenschappelijk kader ten aanzien van beleidsimplementatie van stadslandbouw.

Dit onderzoek heeft twee doelen het eerste doel is aantonen dat de implementatie van stadslandbouw binnen een proces van governance sturing plaats vind, en het tweede doel is aantonen hoe groot de administratieve capaciteit ten aanzien van stadslandbouw in een stad die vooroploopt in de stadslandbouw (Vancouver) en een Nederlandse stad (Rotterdam). Dit wordt gedaan door middel van een model waarmee de administratieve capaciteit van nieuwe typen overheden op waarde geschat kunnen worden (de JEP Triangle). De hoofdvraag van dit onderzoek is:

Wordt governance beleid toegepast bij de implementatie van stadslandbouw in Vancouver en Rotterdam en, zo ja hoe groot is de administratieve capaciteit van deze steden ten aanzien van stadslandbouwbeleid?

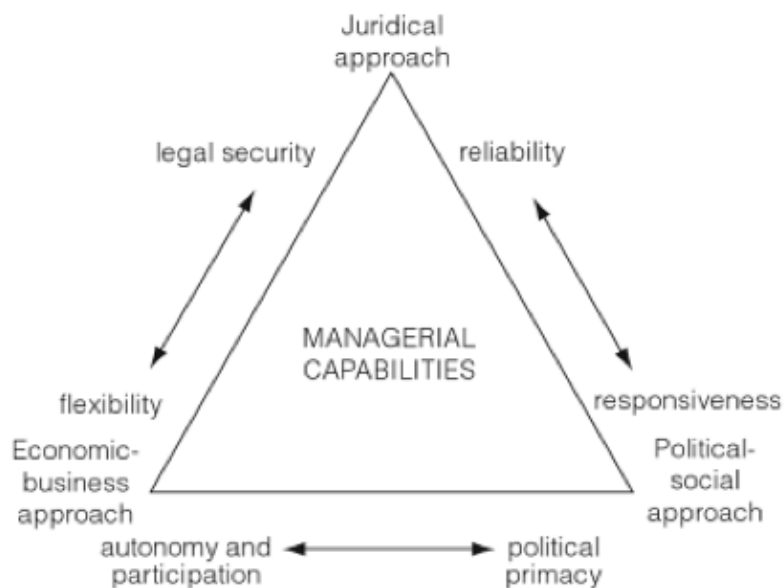
2. Theoretisch Kader

2.1 Governance Theorie

Het eerste doel van dit onderzoek is om aan te tonen dat governance sturing en beleid worden toegepast bij de opkomst, en implementatie van stadslandbouw in de gemeentes Vancouver en Rotterdam. Daarom is eerst een analyse van het begrip governance nodig. Beleidsstrategieën van overheden zijn in ontwikkeling en veranderen (Nelissen, 2002). Vooral in verband met de ontwikkeling van beleid dat gericht is op duurzaamheid zien we dat overheden steeds vaker voor een meer op governance, dan op government sturende strategie overgaan (Meadowcroft, 2007). Governance wordt door Kooimans (1993) beschreven als nieuwe vormen van interactie tussen overheid en maatschappij die te zien zijn in gebieden zoals sociaal welzijn, milieubescherming, educatie en ruimtelijke planning. In stadslandbouw zien we dat op lokaal niveau de interactie tussen overheid en maatschappij op al deze aspecten betrekking heeft, en dit is een eerste indicatie dat stadslandbouw weldegelijk onder de definitie van governance valt. Het begrip governance is echter complex, er zijn veel definities van. Zo definiëren Kaufman et. al. (1999, p.1) governance breed genomen als: "De tradities en instituties waarmee autoriteit in een land wordt uitgeoefend." Terwijl Rhodes bijvoorbeeld beschrijft dat het begrip in het wetenschappelijke discours op ten minste zes verschillende wijzen gebruikt wordt: "the minimal state, corporate governance, new public management, good governance, a social-cybernetic system, and as self-organizing networks (1996, p.653). Stoker (1998) beschrijft in een belangrijk overzichtartikel vijf proposities ten aanzien van het begrip: 1. Governance verwijst naar instituties en actoren die zijn ontleend aan, maar ook voorbij gaan aan het begrip overheid (government), 2. Governance identificeert het vervagen van grenzen en verantwoordelijkheden om sociale en economische kwesties aan te pakken, 3. Governance identificeert machtsafhankelijkheid in de relatie tussen instituties die betrokken zijn bij gemeenschappelijk optreden, 4. Governance gaat over autonome zelfsturende netwerken van actoren, 5. Governance erkent de capaciteit om dingen gedaan te krijgen die niet ligt bij de macht van de overheid om af te dwingen of zijn autoriteit te gebruiken. Het ziet dat de overheid in staat is om nieuwe middelen en technieken te gebruiken om te sturen en te leiden (Stoker, 1998, p. 18). Impliciet wordt in Stokers beschrijving governance niet als een ontwikkeling gezien die per se vanuit de overheid moet worden beschreven. Governancesturing kan ook plaats vinden binnen bedrijven (*corporate governance*) of door de maatschappij te betrekken (*participatory governance*) (Shleifer & Vishny, 1997, J. Gaventa, 2004). Nelissen daarentegen beschrijft governance wel vanuit een overheidsperspectief. Hij argumenteert dat er in verschillende beleidsarena's verschillende nieuwe vormen van overheid en dus verschillende typen van governance ontstaan. Deze verschillende typen hebben wel gemeenschappelijke elementen en dat zijn volgens Nelissen: terugtrekkende overheid, decentralisatie, privatisering, partnerschappen, integrale benadering, interactief beleid, toenemende effectiviteit (Nelissen, 2002, p. 7-8.) Er zijn dus vele verschillende perspectieven op, en ideeën over governance. In dit onderzoek zal Stokers definitie gehanteerd worden.

2.2 De JEP Triangle

Om de administratieve capaciteit ten aanzien van stadslandbouw in overheden te onderzoeken is het nodig om het publiek beleid te analyseren. Verschillende beleidswetenschappers hebben er op gewezen dat publiek beleid gebaseerd is op meer dan één rationaliteit (Leroy, 2008, Mees & Driessen 2011). Er kunnen drie rationaliteiten onderscheiden worden, te weten de juridische, de economisch/management en de politieke rationaliteit. Deze rationaliteiten zijn gebaseerd op verschillende beleidswetenschappen (Mees en Driessen, 2011). Nelissen ontwikkelde een model om de administratieve capaciteit van nieuwe typen overheden te toetsen aan de hand van deze drie rationaliteiten. Zijn JEP Triangle model plaatst de drie rationaliteiten in een driehoeksverhouding (Nelissen, 2002). Volgens Addison is de kernbetekenis van 'administratieve capaciteit' de capaciteit die de publieke bureaucratie heeft of zou moeten hebben (2009). Deze definitie komt overeen met de term 'governance capaciteit' die door Nelissen et. al. (2000) breed gedefinieerd wordt als de mate waarin nieuw typen overheden succesvol maatschappelijke en administratieve problemen verminderen of oplossen. Arts en Goverde maken duidelijk dat het in de JEP Triangle gaat om de management capaciteit van nieuwe typen overheden (2006). Leroy stelt dat uit het feit dat de drie rationaliteiten van beleid in een driehoek zijn uitgebeeld blijkt dat de drie rationaliteiten niet alleen van elkaar verschillen, maar ook dat ze tegenstrijdig zijn (Leroy, 2008). Een voorbeeld van deze tegenstrijdigheid is dat overheden vanuit juridisch perspectief wettelijke zekerheid willen bieden, maar aan de ander kant vanuit een economisch perspectief flexibiliteit willen behouden. Een ander voorbeeld is dat er door wetgeving veel zekerheid ontstaat, maar daardoor kan de politiek soms lastiger nieuw beleid ontwikkelen. Wanneer de nadruk van de overheid sterk op de economische rationaliteit ligt, is er een hoge mate van autonomie, dit brengt echter de macht en het politieke primaat van de politieke in gevaar (zie figuur 1).

Figuur 1. JEP Triangle (Bron: Leroy, 2008)

Stadslandbouw is echter nog een jong beleidsveld, dus hier spelen zulke overwegingen niet zo een grote rol. Wat wel belangrijk is, is dat de driehoek toont dat een beleidsevaluatie eenzijdig is wanneer deze alleen één kant van de driehoek belicht, bijvoorbeeld enkel het politieke perspectief. Om op holistische wijze een evaluatie te maken is het van belang dat alle drie de rationaliteiten geanalyseerd worden, oftewel een analyse vanuit drie perspectieven.

2.3 Maatregelen vanuit de drie perspectieven

Mees et. al. (2012) bieden een analyse vanuit deze drie perspectieven. Ze gebruiken de perspectieven van de driehoek om aan te tonen welke overheidregelingen tussen publieke en private actoren in plaats zijn om groene daken in Westerse steden te bevorderen (Mees et. al., 2012 p.18). Vanuit de stadslandbouw zijn er echter al maatregelen opgesteld die stadslandbouw in steden kunnen bevorderen. De Zeeuw et. al. (2000) beschrijven de volgende concrete maatregelen die overheden kunnen nemen om stadslandbouw te bevorderen:

1. *Het aanpassen van wetgeving* zoals het ruimtelijke ordeningsbeleid en andere wetgeving die mogelijk in tegenspraak is met stadslandbouw.
2. *Opstart of bedrijfsvergunningen*, deze maken het opstart proces gemakkelijker voor initiatiefnemers.
3. *Economische prikkelingen*, deze kunnen een positieve stimulering zijn om stadslandbouw op te zetten.
4. *Interne werkgroepen* creëren, vanwege het beleidsdomein overstijgende karakter van stadslandbouw. Aangezien het gezondheid, educatie, plannings en milieufdelingen binnen overheden aangaat. Door werkgroepen te organiseren kan stadslandbouw efficiënter aangepakt worden.
5. *beleidsseminars* om bewustzijn bij gemeentelijk medewerkers, planners, en burgerinitiatieven te vergroten, om hen betrouwbare informatie te geven en een breed systeem georiënteerd perspectief op stadslandbouw te geven.
6. *Stakeholders een platform* bieden, om dialoog met de initiatiefnemers aan te gaan en hierdoor problemen op te lossen.

(De Zeeuw et. al. 2000). Er moet hierbij wel gesteld worden dat er niet getoetst is welke van deze maatregelen het effectiefst is. De maatregelen van De Zeeuw et. al. komen grofweg overeen met de overwegingen die door Mees et. al.

zijn besproken om overheidsregelingen te analyseren. Mees et. al. geven voor ieder perspectief de twee belangrijkste concepten waarmee een analyse gemaakt kan worden van het beleid. Juridisch zijn dat rechtstaat en rechtvaardigheid, economisch zijn dat effectiviteit en efficiëntie en politiek zijn dat legitimiteit en verantwoording. Hierna wordt uitgelegd op welke wijze de maatregelen van De Zeeuw et. al. vergelijkbaar zijn met de belangrijkste overwegingen van Mees et. al.

2.3.1 Juridisch

Het juridisch perspectief neemt de invloed van wetten, regels en reguleringen als focus. Hierbij zijn twee overwegingen van belang: *rechtsstaat* en *rechtvaardigheid*. (Mees et. al., 2012, p.4). *Rechtsstaat* gaat over het feit of er conform de bestaande wetgeving wordt gehandeld. Op lokaal niveau bestaan er bijvoorbeeld vaak wetten waar rekening mee moet worden gehouden. Om een voorbeeld op lokaal niveau uit

de stadslandbouw te noemen zijn bijvoorbeeld bestaande bestemmingsplannen soms in strijd met stadslandbouw. Dit komt overeen met *het aanpassen van wetgeving* maatregel van De Zeeuw.

Rechtvaardigheid gaat over een eerlijke verdeling van verantwoordelijkheden. Bij een eerlijke verdeling neemt de overheid de rol op zich om regelingen voor stadslandbouw te creëren. Dit maakt het gemakkelijker om stadslandbouw te organiseren vanuit de maatschappij. Hiermee komt de maatregel *opstart of bedrijfsvergunningen* overeen.

2.3.2 Economisch

Het economische/management perspectief neemt het effectief uitvoeren van publieke taken als focus. *Efficiëntie* en *effectiviteit* zijn hierbij de belangrijkste overwegingen. De definitie van efficiëntie van Mees et. al. komt niet helemaal overeen met een maatregel van De Zeeuw et. al. Volgens Arts & Goverde heeft efficiëntie te maken met of de overheid op efficiënte wijze haar doelen behaald (2006, p.78). Hieronder valt dan ook goede samenwerking binnen de overheid, bijvoorbeeld onderling overleg tussen departementen, en overkoepelende organen en simpel beleid. Dit komt overeen met maatregel *interne werkgroepen* van De Zeeuw et. al.

Effectiviteit heeft te maken met het behalen van gestelde doelen (Mees et. al., 2012, p.5). In dit onderzoek wordt effectiviteit beschreven door de maatregel *economische prikkelingen*. Dit zijn volgens de Zeeuw et. al. een effectief middel om stadslandbouw te bevorderen.

2.3.3. Politiek

Vanuit het politieke perspectief wordt de nadruk gelegd op vertrouwen en wederkerigheid (Mees et. al, 2012). De belangrijkste overwegingen zijn hier *verantwoording* en *legitimiteit*. Legitimiteit gaat over het betrekken van stakeholders, en het maatschappelijk middenveld in het beleidsproces. Dit komt overeen met maatregel van De Zeeuw et. al. om *stakeholder platforms* in te stellen. Verantwoording gaat over helderheid van verantwoordelijkheid, en transparante informatie over de beleidsvorming (Mees et. al. 2012, p. 6) en dit komt overeen met de maatregel om *beleidsseminars* in te stellen van De Zeeuw et. al.

Uit deze vergelijking tussen de stadslandbouw beleidsstrategieën aangereikt door De Zeeuw et. al. en de zes belangrijkste overwegingen van Mees et. al. blijkt dat de maatregelen als volgt overeenkomen met de zes belangrijkste overwegingen van Mees et. al.:

Juridisch:

- Aanpassen van wetgeving (rechtsstaat)
- opstart of bedrijfsvergunningen (rechtvaardigheid)

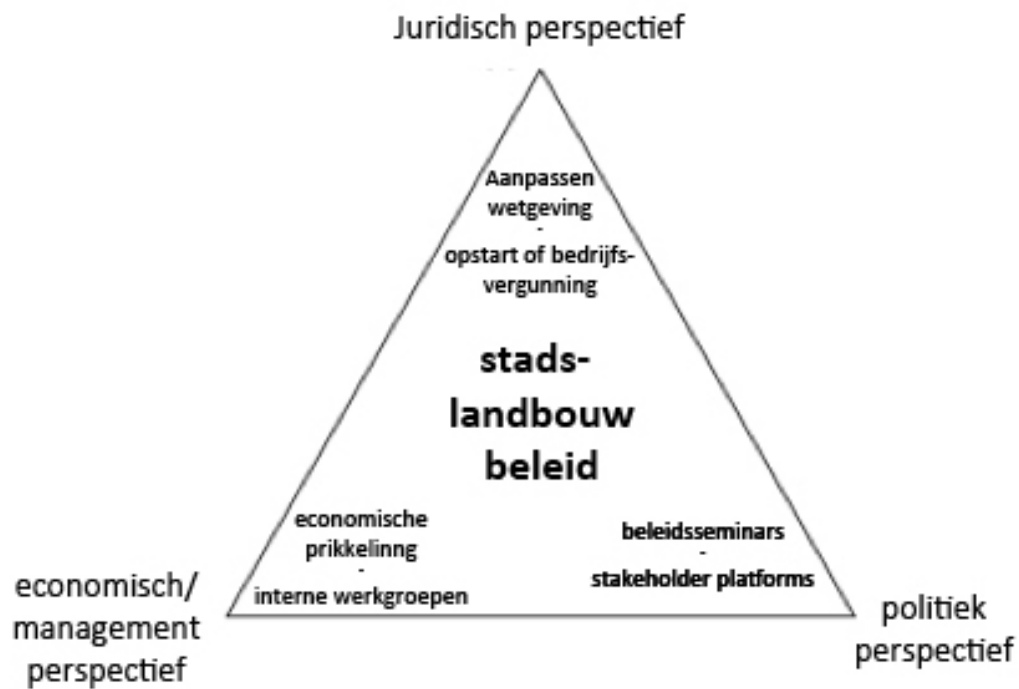
economisch/management:

- economische prikkelingen (effectief)
- interne werkgroepen (efficiënt)

Politiek:

- Beleidsseminars (verantwoording)
- Stakeholder platforms (legitimiteit)

Hieruit wordt geconcludeerd dat de zes maatregelen van De Zeeuw et. al. gezien kunnen worden als belangrijke overwegingen om de administratieve capaciteit ten aanzien van stadslandbouw te analyseren. Uit de theorie volgt dan het conceptueel model (zie figuur 2).

Figuur 2. Conceptueel model aangepaste JEP Triangle gebaseerd op De Zeeuw et.al (2000) en Mees et. al (2012).

3. Methode

De gehanteerde onderzoeksmethode is een literatuuronderzoek met daaraan gekoppeld een casestudy. De analyse wordt vanuit een overheidsperspectief gedaan, waarbij beleidsdocumenten, en rapporten van medewerkers, en publieke statements van politici zijn geanalyseerd. Voor dit onderzoek is gezocht binnen de vakliteratuur op de zoekmachines Google Scholar, Scopus en Omega, op governance literatuur en stadslandbouw literatuur.

Voor de casestudy zijn de steden Vancouver en Rotterdam onderzocht. Dit zijn beide steden waar stadslandbouw in opkomst is. Deze steden zijn gekozen omdat ze beide koplopers zijn in eigen land, en zo de beleidscapaciteit in een Nederlandse stad vergelen kan worden met deze van een stad in het buitenland. De steden zijn vergelijkbaar op basis van verschillende gemeenschappelijke kenmerken en één verschil:

- Beide steden hebben de wil uitgesproken om stadslandbouw te implementeren in het afgelopen decennium.
- Beide steden behoren tot de koplopers in hun land wanneer het gaat om de implementatie van stadslandbouw.
- De steden zijn vergelijkbaar qua stadsomvang, inwoneraantal en metropoolomvang en overheidsmedewerkers.
- Beide steden zijn gesitueerd in Westerse democratieën
- De steden *verschillen* op basis van de hoeveelheid stadslandbouw initiatieven.

Governance beleid

In de wetenschappelijke literatuur is er niet aangetoond dat stadslandbouw onder governancebeleid valt. Om een analyse van stadslandbouw te maken moet eerst worden aangetoond dat bij stadslandbouw weldegelijk governance beleid wordt toegepast. Pas hierna is het legitiem om een governance model toe te passen op de casestudy. Om deze reden wordt in de resultaten eerst kort aangetoond dat de vijf proposities ten aanzien van governance van Stoker van toepassing zijn op de implementatie van stadslandbouw in Rotterdam en Vancouver.

JEP Triangle analyse

Om de administratieve capaciteit van stadslandbouwbeleid van de gemeentes Vancouver en Rotterdam te meten zullen de gemeentes worden geanalyseerd vanuit de drie rationaliteiten van overheidsbeleid, en dus geanalyseerd worden vanuit juridisch, economisch en politiek perspectief. De drie rationaliteiten worden gebruikt om de basis te vormen voor criteria om het stadslandbouwbeleid te analyseren. De Zeeuw et. al. geven concrete maatregelen die stadslandbouw bevorderen. Deze maatregelen, die overeen komen met de belangrijkste overwegingen uit de drie rationaliteiten, zijn de geoperationaliseerde variabelen. Verondersteld wordt dat als er aan de maatregelen wordt voldaan, de administratieve capaciteit van de gemeentes ten aanzien van stadslandbouw groter zal zijn. De resultaten zullen in de volgende tabel weergegeven worden:

Perspectief	Maatregel	Vancouver	Rotterdam
Juridisch	• Aanpassen van wetgeving		
	• Opstart of bedrijfsvergunningen		
Economisch/ management	• Economische prikkelingen		
	• Interne werkgroepen		
Politiek	• Beleidsseminars		
	• Stakeholder platforms		

Tabel 3. Voorbeeld Resultaattabel

- ++ = maatregelen aanwezig
+ = maatregelen in ontwikkeling
x = geen maatregelen aanwezig

4. Casestudy: Vancouver & Rotterdam

Vancouver en Rotterdam zijn de steden waar de casestudy naar stadslandbouw is uitgevoerd. Enkele statistieken en karakteristieken zijn weergegeven in tabel 4.

Karakteristieken	Vancouver	Rotterdam
Inwoneraantal	600.000	615.000
Landoppervlakte	114.77 km ²	106.44 km ²
Bureaucratisch stelsel	Federaal	Gedecentraliseerde eenheidsstaat
Overheidsniveaus	Nationaal, provinciaal, gemeentelijk	Nationaal, provinciaal, gemeentelijk
Introductie stadslandbouw	2003	2007
Commerciële stadslandbouw bedrijven	18	1
Boeren Markten	9	1
	Beide steden hebben de wens uitgesproken om stadslandbouw te bevorderen	

Tabel 4. Vergelijking Vancouver & Rotterdam op karakteristieken & statistieken¹

* (Statistics Canada, 2011, Rotterdam Bevolkingsmonitor, 2011)

4.1 Stadslandbouw beleid in Vancouver

“Vancouverism: Vancouverism combines deep respect for nature with enthusiasm for busy, engaging, active streets and dynamic urban life.”

(City of Vancouver Website, 2013)

Vancouver kent een geschiedenis van veel milieuactivisme en heeft daardoor geëngageerde burgers. Vancouver heeft nooit expliciet een stadslandbouw beleid geformuleerd, het stadslandbouwbeleid is geïntegreerde in de voedselstrategieën van de stad. Hierdoor is er in de afgelopen tien jaar een enorm momentum ten aanzien van stadslandbouw. “Sinds 2006 is stadslandbouw in Vancouver gegroeid van 3 commerciële bedrijven naar 18 in 2012” (UF Guidebook, 2013, p. 33). Op 8 juli 2003 stemde de stadsraad van Vancouver, na veel druk vanuit de bevolking, in met een motie om tot de ontwikkeling van een eerlijk en duurzaam voedsel systeem te komen (Vancouver Food Charter, 2008). Hierin werd stadslandbouw als strategie opgenomen. Er werd een Food Policy Task Force (FPTF) ingesteld. Een jaar later keurde de stadsraad het Food Action Plan goed dat door de FPTF was opgesteld. Op dat moment werd ook de Food Policy Council (FPC) opgericht die vijf belangrijkste principes van eerlijk en duurzaam voedsel opstelde: 1. Community Economic Development, 2. Ecological Health, 3. Social Justice, 4. Collaboration and Participation, 5. Celebration. Een belangrijke rol om deze principes te integreren was weggelegd voor het lokaal in de stad produceren van voedsel oftewel een belangrijke rol voor stadslandbouw. In 2005 werd een plaatselijke verordening tot het houden van bijen van kracht. En in 2007 werd een verordening ingevoerd waarin de ontwikkeling van richtlijnen voor stadslandbouw waren opgenomen. In 2007 committeerde de gemeente zich ook aan een Food Charter de Food Charter gaf aan de promotie en uitbreiding van stadslandbouw te bevorderen. In 2009 werden stadslandbouw ontwerp richtlijnen voor privaat gebruik gepubliceerd (VFS, 2013). In 2010 werd er in verband met stadslandbouw een plaatselijke verordening goedgekeurd tot het houden van hennen en andere dieren op eigen terrein. In 2011 publiceerde de gemeente een actieplan voor locale voedselvoorziening. In 2012 publiceerde de stad de Greenest City 2020 Action Plan waarbij weer stadslandbouw als een van de ontwikkelingsstrategieën werd benadrukt. Ook in dat jaar publiceerde de stad haar Vancouver Food Strategie (VFS). In dit document werd een duidelijk overzicht gegeven van de opkomst van stadslandbouw, de huidige stand van zaken, een visie voor de toekomst en veel concrete actiepunten opgesomd om stadslandbouw verder te stimuleren, en tot schaalvergroting te komen. Door de stad zijn ook subsidies voor stadslandbouw ingesteld: 1. Greenest City Grants in support of urban agriculture, 2. Grants to support neighbourhood food networks, 3. Grant to support Urban Farming Forum.

4.2 Stadslandbouw beleid in Rotterdam

De ideologie van stadslandbouw werd in 2007 in Rotterdam geïntroduceerd door de in dat jaar opgerichte expertisegroep Eetbaar Rotterdam (ER). Dit initiatief dat in 2010 werd omgevormd tot een vereniging heeft als doelstelling om de voedselketen zichtbaarder te maken, en stadslandbouw te stimuleren (Visie ER, 2010). In 2008 werd er door de gemeente Rotterdam onderzoek gedaan naar het groen in de stad (Groenonderzoek, 2008) maar hierin werd nog niet over stadslandbouw gesproken. In 2010 wordt de denktank stadslandbouw opgericht die de wethouder adviseert over de bevordering van stadslandbouw in Rotterdam. “In de denktank zitten vertegenwoordigers van de gemeentelijke diensten, het gemeentelijk programmabureau duurzaam en een wetenschappelijk expert op het gebied van stadslandbouw” (Food & The City, p. 14). In maart 2011 publiceerde medeoprichter van ER Paul de Graaf een onderzoeksrapport naar mogelijke locaties voor stadslandbouw in Rotterdam. Dit rapport was echter niet in opdracht of samenwerking met de gemeente tot stand gekomen. Maar werd in samenwerking met burgerplatform Eetbaar Rotterdam en het architectuurfonds uitgevoerd. In 2012 opent het commerciële stadslandbouwbedrijf Uit je Eigen Stad haar deuren op de Marconistrip, een braakliggend terrein met een uitgesteld bestemmingsplan. Dit is tot nog toe het enige commerciële stadslandbouwbedrijf in de gemeente. Uit je Eigen Stad heeft aangegeven dat ze weinig hulp, en eerder weerstand van de gemeente ondervonden bij de opzet. In 2012 wordt stadslandbouw opgenomen in het gemeentelijke Programma Duurzaam. In dat zelfde jaar wordt Food & The City gepubliceerd, een document waarin de stad aangeeft wat de stad wil bereiken met stadslandbouw, en waarin een strategie aan de hand van een twintigtal actiepunten wordt ontwikkeld om tot de stimulering van stadslandbouw te komen. Uit dit document blijkt dat de gemeente een passieve rol aanneemt ten opzichte van de ontwikkeling van stadslandbouw. De gemeente zegt randvoorwaarden te willen creëren en partijen samen te brengen, maar ontwikkeld zelf los van enkele doelstellingen geen beleid om stadslandbouw te implementeren. Dit blijkt duidelijk uit de woorden van Alexandra van Huffelen wethouder Duurzaamheid, Binnenstad en Buitenruimte in Rotterdam: “Als gemeente willen wij goede randvoorwaarden voor initiatieven creëren. We willen partijen bij elkaar brengen, voorlichting geven en een bijdrage leveren aan onderzoek (Food & The City, p.5).

5. Resultaat

5.1 Resultaten governance sturing

In de wetenschappelijke literatuur is er niet aangetoond dat stadslandbouw onder governancebeleid valt. Om een analyse van stadslandbouw te maken moet eerst worden aangetoond dat bij stadslandbouw weldegelijk governance beleid wordt toegepast. Pas hierna is het legitiem om een governance model toe te passen op de casestudy. Om deze reden wordt in de resultaten eerst aangetoond dat de vijf proposities van Stoker van toepassing zijn op de implementatie van stadslandbouw in Rotterdam en Vancouver.

1. *Governance verwijst naar instituties en actoren die zijn ontleend aan, maar ook voorbij gaan aan het begrip overheid (government).*

Het is niet alleen de overheid in haar conventionele rol, maar juist initiatieven, zoals City Farmers en Eetbaar Rotterdam, die aansturen op de ontwikkeling van stadslandbouw. Bij stadslandbouw verlaten instituties (de lokale overheid) en actoren (stadslandbouw initiatieven) het idee dat de overheid de enige machtspositie heeft om de maatschappij te vormen en te veranderen. Daarmee wordt in stadslandbouw voorbijgegaan aan het traditionele begrip van overheid

2. *Governance identificeert het vervagen van grenzen en verantwoordelijkheden om sociale en economische kwesties aan te pakken.*

Burgers en initiatieven, nemen zelf de verantwoordelijkheid om door stadslandbouw iets aan sociale en economische kwesties zoals het verbeteren van het stedelijke milieu, en cohesie in de gemeenschap (GrowTo, 2012), en het verbeteren van de economie en voeding en welzijn (ER manifest, 2009). Ook de overheid wil bijdragen aan deze sociale kwesties zoals bijvoorbeeld door moestuinen te realiseren, de gezondheid, sociale cohesie en werkgelegenheid te verbeteren in de stad (Food & The City, 2012, p.12). De overheid en burgers pakken beiden de stadslandbouw kwestie op en hieruit blijken de vervagende grenzen en verantwoordelijkheid.

3. *Governance identificeert machtsafhankelijkheid in de relatie tussen instituties die betrokken zijn bij gemeenschappelijke acties.*

De overheid kan niet zelf stadslandbouw gaan bedrijven, en is daarmee afhankelijk van burgers en bedrijven om initiatieven op te zetten. Anderzijds hebben burgers de overheid nodig voor een juridisch kader, toezicht en locatie toezeggingen. Hieruit blijkt dat de instituties, die betrokken zijn bij stadslandbouw, zich in een machtsafhankelijke relatie bevinden

4. *Governance gaat over autonome zelfsturende netwerken van actoren.*

Het initiatief Eetbaar Rotterdam is als vereniging een autonoom (los van de overheid), zelfsturend (lobbyend bij de overheid en richting gevend aan stadslandbouw), netwerk (banden met verschillende bedrijven, kennisinstituten en de overheid), van actoren (verschillende leden).

5. *De overheid gebruikt niet haar macht en autoriteit, maar gebruikt nieuwe middelen en technieken om te sturen*

De gemeentes zijn soms partner, maar niet initiatiefnemer van stadslandbouw. Middelen en technieken zijn stadslandbouwgebieden plannen en seminars en netwerkbijeenkomsten organiseren. De overheid speelt in op de ontwikkeling en stuurt het proces zonder dat ze haar machtspositie hier gebruikt.

Uit deze analyse blijkt dat stadslandbouw onder governance valt. Daarnaast valt in deze analyse op dat de overheid stuurt, maar dat de burger ook een belangrijke rol hebben wanneer het om bevordering van stadslandbouw gaat.

5.2 Resultaten JEP Triangle

5.2.1 Juridisch perspectief

Vancouver ++ | +

Aanpassen van wetgeving De belangrijkste aangepaste wet is de opname van stadslandbouw in de *zoning en development bylaw*. Hiermee zijn richtlijnen geïmplementeerd die een kader geven voor stadslandbouw op privaat terrein. Ook zijn er richtlijnen voor het houden van bijen en kippen op eigen terrein. De stadsboeren in Vancouver geven aan dat er nog wel juridische ‘hobbels’ overkomen moeten worden, zoals de illegaliteit van voedselverkoop op eigen terrein, de strenge gezondheid en veiligheidsrichtlijnen en ze geven zelf aan dat er wettelijke duidelijkheid moeten komen over composteren op eigen terrein, in verband met mogelijke overlast (VUFF Report, 2011).

Opstart of bedrijfsvergunningen Een bedrijfslicentie of vergunningssysteem is er nog niet, maar de gemeente stelt in de Food Strategy dat het creëren van een stadslandbouw bedrijfsvergunning de hoogste prioriteit op korte termijn heeft hiermee zou bijvoorbeeld voedselverkoop op eigen terrein ook legaal worden (VFS, 2012).

Rotterdam + | x

Aanpassen van wetgeving In Rotterdam is er nog geen juridisch kader voor stadslandbouw ontwikkeld. De gemeente stelt wel dat ze flexibel om wil gaan met haar bestemmingsplannen. Bovendien stelt de gemeente dat ze overheidsregelingen die de groei van stadslandbouw belemmeren wilt aanpakken. (Food & The City, 2012)

Opstart of bedrijfsvergunning De gemeente onderzoekt de mogelijkheid om huurpacht of verkoopcontracten aan stadslandbouwer initiatieven aan te bieden. Op dit moment worden bouw, verbouw en evenementen vergunningen gebruikt voor stadslandbouw initiatieven. Voor initiatieven is er onduidelijkheid en weinig inzicht in welke vergunningen nodig zijn. De mogelijkheid om een specifieke stadslandbouw bedrijfsvergunningen te creëren wordt nog niet onderzocht (Food & The City, 2012).

5.2.2 Economisch/management perspectief

Vancouver ++ | ++

Economische prikkelingen In Vancouver wordt stadslandbouw gestimuleerd in de vorm van subsidies. Allereerst is er de *greenest city* subsidie, die kan worden aangevraagd voor allerlei projecten die de stad vergroenen, waaronder stadslandbouw projecten. Ook is er de *Neighborhood Food Network* subsidie, deze is ingesteld als impuls voor buurtinitiatieven om een lokaal voedselnetwerk van productie en distributie op te zetten. Het initiatief grandview woodland food connection bijvoorbeeld heeft de subsidie gebruikt om arme buurtbewoners van gezond voedsel te voorzien. De *Urban Agriculture Forum* subsidie is een belangrijke

impuls om stadslandbouw initiatiefnemers bij elkaar te brengen, en te laten samenwerken. Hierdoor wordt de stadslandbouw gemeenschap versterkt en blijft ze autonoom. Zo kunnen de initiatieven de belangrijkste problemen en belemmeringen zelf oplossen, of aan de gemeente duidelijk maken wat er moet gebeuren. (VFS, 2012)

Interne werkgroep Vanuit een management perspectief wordt er binnen de gemeente veel samengewerkt tussen de verschillende beleidsafdelingen. Er is een implementatie comité waarin hoofden van verschillende afdelingen zitten, die de algemene sturing ten aanzien van de Food Policy coördineren. Daarnaast zijn er zogenaamde *Interdepartmental technical teams*. (VFS, 2012) Deze lossen stadslandbouw problemen die een directe gecoördineerde aanpak nodig hebben op. Voorbeelden zijn het team voor straatverkoop, het team voor boerderijen en het voedselsysteem team.

Rotterdam + | +

Economische prikkelingen In Rotterdam wordt er geen subsidies gegeven aan stadslandbouwprojecten. Dit omdat de stad hoopt dat er zo commercieel rendabele stadslandbouw bedrijven zullen ontstaan (Van Puffelen, 2012). De gemeente heeft zich tot doel gesteld om een jaarlijkse prijsvraag uit te schrijven voor het beste stadslandbouw initiatief, deze doelstelling is in de afgelopen twee jaar nog niet behaald.

Interne werkgroep De gemeente heeft een denktank stadslandbouw opgezet waarin wordt nagedacht over stadslandbouw. In de denktank zitten vertegenwoordigers van gemeentelijke diensten, een manager van het programma duurzaam, en een wetenschappelijk expert. Dit is een eerste opzet om management van stadslandbouw binnen de overheid te coördineren (Food & The City, p.12).

5.2.3 Politiek perspectief

Vancouver ++ | ++

Beleidsseminars Voor burgers worden door de gemeente informatie bijeenkomsten georganiseerd door de Food Policy Council en de Local Food Task Force. Bij deze bijeenkomsten wordt er uitleg en informatie gegeven over stadslandbouw in Vancouver. Er worden minimaal tien keer per jaar informatieavonden en bijeenkomsten georganiseerd.

Stakeholder platform In Vancouver is de Food Policy Council (FPC) opgericht. Deze raad geeft direct advies aan de gemeenteraad. De raad bestaat uit burgers en stadslandbouw initiatieven die problemen aankaarten, en denken over de implementatie en de toekomst van stadslandbouw, vaak zijn hier medewerkers van de gemeente aanwezig. Door de FPC is onder andere het Food Program bedacht. Ook is het evenement *Talk Food With Us* georganiseerd hierin werden burgers gevraagd om input te geven voor het Vancouver Food Program.

Rotterdam + | x

Beleidsseminars In 2011 werd het symposium Ruimte voor Stadslandbouw georganiseerd door de gemeente, Eetbaar Rotterdam en de professionele landbouw. Er werd gesproken over mogelijkheden voor stadslandbouw, er was echter geen sprake van informatievoorziening voor burgers. Rotterdam is aangesloten bij het

stedennetwerk stadslandbouw, het stedennetwerk organiseert leertrajecten voor burgers en geïnteresseerden.

Stakeholder platform De overheid heeft zich als actiedoel gesteld om netwerkvonden te organiseren, waarbij aanbieders en potentiële afnemers van stadslandbouwproducten bij elkaar worden gebracht.

Perspectief	Maatregel	Vancouver	Rotterdam
Juridisch	Aanpassen van wetgeving	++	+
	Opstart of bedrijfsvergunningen	+	x
Economisch/ management	Economische prikkelingen	++	+
	Interne werkgroepen	++	+
Politiek	Beleidsseminars	++	+
	Stakeholder platforms	++	x

Tabel 6. Resultaten

- ++ = maatregelen aanwezig
- + = maatregelen in ontwikkeling
- x = geen maatregelen aanwezig

Conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek stelde was: Wordt governance beleid toegepast bij de implementatie van stadslandbouw in Vancouver en Rotterdam en, zo ja hoe groot is de administratieve capaciteit van deze steden ten aanzien van stadslandbouwbeleid? Het eerste doel van dit onderzoek was te onderzoeken of stadslandbouw binnen een proces van governance sturing plaats vind en het tweede doel was te onderzoeken hoe groot de administratieve capaciteit ten aanzien van stadslandbouw in de steden Vancouver en Rotterdam is. Uit het eerste deel van de resultaten blijkt dat governance sturing wordt toegepast op stadslandbouw. Daarnaast valt in deze analyse op dat wanneer het om governance sturing ten aanzien van stadslandbouw gaat, de overheid stuurt maar dat burgers en stadslandbouw initiatieven ook een belangrijke rol hebben in het bevorderen van stadslandbouw. De administratieve capaciteit is beoordeeld door te kijken of zes maatregelen ten aanzien van stadslandbouw zijn genomen. Uit het tweede deel van de resultaten blijkt dat Vancouver meer maatregelen voor stadslandbouw heeft ingevoerd in vergelijking tot Rotterdam. In Vancouver is wetgeving aangepast, stadslandbouw vergunningen worden ontwikkeld, er zijn subsidies ingesteld, en er is een interne werkgroep, daarnaast worden stakeholders betrokken, en er worden beleidsseminars gegeven. De gemeente Rotterdam stelt zichzelf wel doelen om deze maatregelen te ontwikkelen, maar deze zijn nog niet geïmplementeerd. Vancouver heeft dus een grotere administratieve capaciteit ten aanzien van stadslandbouw. Het aanpassen van wetgeving is belangrijk om de legaliteit van stadslandbouw te verzekeren, en risico's in te perken. Vergunningen zijn niet noodzakelijk, maar kunnen het implementatieproces versimpelen. Economische prikkelingen in de vorm van subsidies zijn effectief. Zeker in de vorm van forumdiscussie onder stadslandbouwers. Intern werkgroep overleg is nodig omdat stadslandbouw beleidsdomeinen overstijgt en een werkgroep zorgt voor een efficiëntere aanpak van mogelijke problemen. Stakeholders participatie en beleidsseminars zoals in de vorm van de FPC zorgen voor legitimiteit vanuit de overheid.

Discussie

Er zijn enkel zes maatregelen onderzocht. Deze zes maatregelen zijn in dit onderzoek beschreven als representatief voor de administratieve capaciteit. Wellicht zijn er echter nog andere maatregelen die van belang zijn voor de implementatie van stadslandbouw. Bovendien is er in dit onderzoek vanuit gegaan dat de administratieve capaciteit aan de hand van deze zes maatregelen beschreven kan worden. Efficiëntie en effectiviteit zijn vanuit het economisch perspectief bijvoorbeeld aan enkel twee maatregelen getoetst, namelijk subsidies en interne werkgroepen. Efficiëntie en effectiviteit zijn echter meer omvattende begrippen. Zo is het riskant om te concluderen dat twee enkele maatregelen de efficiëntie en effectiviteit van het beleid beschrijven. Dit onderzoek heeft zich enkel gericht op of

governancebeleid wordt toegepast in stadslandbouw en hoe groot de administratieve capaciteit van de gemeentes Vancouver en Rotterdam ten aanzien van stadslandbouw is. Hiermee is echter geen verklaring gegeven waardoor deze grotere administratieve capaciteit wordt veroorzaakt. De oorzaken voor de grotere administratieve capaciteit van Vancouver waren niet het doel van dit onderzoek. Enkele aanwijzingen voor de grotere administratieve capaciteit zijn wel gevonden. Zo heeft Vancouver een groter belang bij het implementeren van stadslandbouw doordat de gemeente de doelstelling heeft greenest city in 2020 te zijn. In Rotterdam is de nabijheid van het Westland een mogelijke reden waarom er geen grote behoefte is om stadslandbouw te implementeren omdat er een stevig voedselnetwerk in plaats is, en er geen sprake is van voedseltransport met zware milieubelasting. Dit zijn wellicht mogelijke verklaringen waardoor er de bestuurlijke capaciteit groter is in Vancouver. Vervolg onderzoek kan gericht zijn op de volgende onderwerpen:

Draagvlak & Actief burgerschap

In Vancouver zijn burgers betrokken bij het milieu, ze tonen een interesse in stadslandbouw en hebben zelf aangedrongen op bijvoorbeeld de ontwikkeling van een Food Policy Council. In Rotterdam is er een kleinere groep betrokken burgers, die vertegenwoordigd worden door Eetbaar Rotterdam. Een van de ondervindingen die niet in de resultaten van dit onderzoek kon worden geplaatst is dat er in Vancouver een groter draagvlak is ten aanzien van stadslandbouw. Aangezien burger initiatieven van belang zijn voor de ontwikkeling van stadslandbouw zou dit een verklaring kunnen zijn waarom er in Rotterdam een kleinere administratieve capaciteit is. Vervolg onderzoek kan dit uitwijzen.

Invloed van nationaal beleid

Er is geen onderzoek gedaan naar de invloed van nationaal en regionaal beleid. In Canada is er echter onlangs een nationale voedsel strategie ontwikkeld. Wellicht dat dit van invloed is geweest op de resultaten. Voor vervolgonderzoek is het belangrijk om ook nationaal beleid te analyseren.

Literatuurlijst

- Addison, H. J. (2009). Is administrative capacity a useful concept? review of the application, meaning and observation of administrative capacity in political science literature. *London School of Economics*.
- Arts, B., & Goverde, H. (2006). The governance capacity of (new) policy arrangements: A reflexive approach. *Institutional dynamics in environmental governance* (pp. 69-92) Springer.
- Baumgartner, B., & Belevi, H. (2001). A systematic overview of urban agriculture in developing countries. *EAWAG/SANDEC, Dübendorf*.
- Bryld, E. (2003). Potentials, problems, and policy implications for urban agriculture in developing countries. *Agriculture and Human Values*, 20(1), 79-86.
- COS Bevolkingsmonitor (2011) Bevolkingsmonitor Rotterdam 3^e kwartaal. Online geraadpleegd [14-06-2013]
<<http://www.rotterdam.nl/bevolkingsmonitor2011>>
- De Bon, H., Parrot, L., & Moustier, P. (2009). Sustainable urban agriculture in developing countries. A review. *Agronomy for Sustainable Development*, 30(1), 21-32.
- De Muynck, A. (2011). *Stadslandbouw en duurzame gebiedsontwikkeling* Erasmus University.
- De Zeeuw, H., Guendel, S., & Waibel, H. (2000). The integration of agriculture in urban policies. *Bakker Et Al, Growing Cities, Growing Food RUAf* online geraadpleegd [01-06-2013] <<http://www.ruaf.org/book/export/html/54>>
- Deelstra, T., & Girardet, H. (2000). Urban agriculture and sustainable cities. *Bakker; Dubbeling; Gündel, Citeseer* 43-65.
- Fidelis, T., & Pires, S. M. (2009). Surrender or resistance to the implementation of local agenda 21 in Portugal: The challenges of local governance for sustainable development. *Journal of Environmental Planning and Management*, 52(4), 497-518.
- Food and The City (2012). Stimuleren van Stadslandbouw in en rondom Rotterdam. Online geraadpleegd [13-06-2013]
<<http://www.rotterdam.nl/Stadsontwikkeling/Document/FoodTheCity22022012Laag.pdf>>
- Gaventa, J. (2004). Towards participatory governance: assessing the transformative possibilities. *Participation: From tyranny to transformation*, 25-41.
- Greenest City 2020 Action Plan (2012). Online geraadpleegd [25-06-2013]
<<http://vancouver.ca/files/cov/Greenest-city-action-plan.pdf>>

- GO Rotterdam (2008). Groen Onderzoek Rotterdam. Online geraadpleegd [11-06-2013]
<<http://www.eetbaarrotterdam.nl/2010/12/de-visie-van-eetbaar-rotterdam/>>
- Kaufman, D., Kraay, A., & Zoido-Lobaton, P. (1999). Governance Matters. (World Bank Policy Research Paper 2196). World Bank.
- Knight, L., & Riggs, W. (2010). Nourishing urbanism: A case for a new urban paradigm. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 8(1-2), 116-126.
- Kooiman, J. (1993). *Modern governance: New government-society interactions* SAGE Publications Limited.
- Leroy, P. (2008). *The handbook of environmental policy evaluation* Earthscan.
- Lovell, S. T. (2010). Multifunctional urban agriculture for sustainable land use planning in the united states. *Sustainability*, 2(8), 2499-2522.
- Meadowcroft, J. (2007). Who is in charge here? Governance for sustainable development in a complex world*. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 9(3-4), 299-314.
- Mees, H. P., & Driessen, P. P. (2011). Adaptation to climate change in urban areas: Climate-greening London, Rotterdam, and Toronto. *Climate Law*, 2(2), 251-280.
- Mees, H. L., Driessen, P. P., Runhaar, H. A., & Stamatelos, J. (2012). Who governs climate adaptation? Getting green roofs for stormwater retention off the ground. *Journal of Environmental Planning and Management*, (ahead-of-print), 1-24.
- Mougeot, L. J. (2000). Urban agriculture: Definition, presence, potentials and risks. *Growing Cities, Growing Food: Urban Agriculture on the Policy Agenda*, German Foundation for International Development, 1-42.
- Nelissen, N. (2002). The administrative capacity of new types of governance. *Public Organization Review*, 2(1), 5-22.
- Nelissen, N. J., Goverde, H. J., & van Gestel, N. (2000). Bestuurlijk Vermogen: Analyse en Beoordeling van Nieuwe Vormen van Bestuur (Administrative Capacity: Analysis and Assessment of New Types of Governance). Coutinho.
- Pearson, L. J., Pearson, L., & Pearson, C. J. (2010). Sustainable urban agriculture: Stocktake and opportunities. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 8(1-2), 7-19.
- Rhodes, R. A. W. (1996). The new governance: governing without government¹. *Political studies*, 44(4), 652-667.
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1997). A survey of corporate governance. *The journal of finance*, 52(2), 737-783.

- Smit, J., Nasr, J., & Ratta, (1996). Urban agriculture food, jobs and sustainable cities. UNDP Press.
- Sonnino, R. (2009). Feeding the city: Towards a new research and planning agenda. *International Planning Studies*, 14(4), 425-435.
- Statistics Canada (2013). Government of Canada Statistics. Online geraadpleegd [14-06-2013] <<https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/as-sa/fogs-spg/Facts-cma-eng.cfm?LANG=Eng&GK=CMA&GC=933>>
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: Five propositions. *International Social Science Journal*, 50(155), 17-28.
- Symposium Ruimte voor Stadslandbouw (2011). De onvermoede potenties van vormen van stadslandbouw voor Rotterdam. Online geraadpleegd [24-06-2013] <<http://www.pauldegraaf.eu/portfolio/recente%20projecten/rvsl.html>>
- Sumner, J., Mair, H., & Nelson, E. (2010). Putting the culture back into agriculture: Civic engagement, community and the celebration of local food. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 8(1-2), 54-61.
- UVG (2013). Urban Farming Guidebook, Planning for Growing Food in BC's Towns & Cities. Online geraadpleegd [06-06-2013] <69.89.31.205/~refbcom/userfiles/Urban-Farming-Guidebook-2013.pdf>
- Visie Eetbaar Rotterdam (2013). Online geraadpleegd [25-05-2013] <<http://www.eetbaarrotterdam.nl/2010/12/de-visie-van-eetbaar-rotterdam/>>
- VFC (2007). Vancouver Food Charter. Online geraadpleegd [06-06-2013] <vancouver.ca/files/cov/Van_Food_Charter.pdf>
- VFS (2012). Vancouver Food Strategy. Online geraadpleegd [21-06-2013] <<http://vancouver.ca/people-programs/vancover-food-strategy.aspx>>
- VUFF Report (2011). Vancouver Urban Farming Forum Report. Online geraadpleegd [26-06-2013] <<http://www.vancouverfoodpolicycouncil.ca/report-on-urban-farming/>>
- Wiskerke, J. S. C. (2009). On places lost and places regained: Reflections on the alternative food geography and sustainable regional development. *International Planning Studies*, 14(4), 369-387.
- Zeza, A., & Tasciotti, L. (2010). Urban agriculture, poverty, and food security: Empirical evidence from a sample of developing countries.